

بوستان سعدی

شرف‌الدین مصلح‌بن عبدالله سعدی شیرازی

انتشارات ذهن روشن

تهران - ۱۳۹۶

سرشناسه: سعدی، مصلح بن عبدالله، ۹۶۹۱ق
عنوان و نام پدیدآور: بوستان سعدی / مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی؛
براساس نسخه محمدعلی فروغی
مشخصات نشر: تهران: ذهن روشن، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری: ۲۲۲ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۷۴۰-۱-۶
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
موضوع: شعر فارسی - قرن ۶ ق.
رده بندی کنگره: ظ ۱۳۹۶ PIR۵۲۰۴
رده بندی دیویی: ۸۱/۳۱
شماره کتابشناسی: ۳۴۰۱۴۶۲

انتشارات ذهن روشن
تهران: خیابان دانشگاه، کوچه رستمی، پلاک ۶
تلفن: ۶۶۷۹۸۳۲

بوستان سعدی
شرف الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی
براساس نسخه تصحیح شده محمدعلی فروغی

ناشر: انتشارات ذهن روشن
تیراژ: ۵۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۷۴۰-۱-۶

قیمت: ۱۳۰۰۰ تومان

فهرست

۵	مقدمه
۱۳	دیباج
۱۶	ستایش پندشیر صلی الله علیه و آله
۱۸	سبب تسمی کتاب
۱۹	مدح ابوبکر بن سعد بن رنگی
۲۲	مدح سعد بن ابی سرحین سعد
۲۵	باب اول - در عدالت پندشیر و رأی
۷۷	باب دوم - در احسان
۱۰۷	باب سوم - در عشق و محبت و سوز
۱۲۹	باب چهارم - در تواضع
۱۵۹	باب پنجم - در رضا
۱۷۱	باب ششم - در قناعت
۱۸۳	باب هفتم - در عالم تربیت
۲۱۱	باب هشتم - در شکر بر عافیت
۲۲۷	باب نهم - در توبه و راه صواب
۲۴۷	باب دهم - در مناجات و ختم کتاب

مقدمه

هنگامی که می‌داند که شیخ سعدی شیرازی گذشته از قصاید و غزلیات بی‌ظیری که از خود پیادگار گذاشته است، دو کتاب یکی به نثر موسوم به «گلستان» و یکی به نظم معروف به «بوستان» به نگارش آورده است که شاید بتوان گفت نه تنها در زبان فارسی بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت مثل و مانند ندارد و منظور ما در اینجا این نیست که در ستایش آثار جاویدانی شیخ اجل قلم فرسایی کنیم چه گمان داریم که برای ادای این وظیفه قدرت بیانی مانند آنکه خود شیخ بزرگوار داشته است باید، و کسی که آن توانایی ندارد دست بردنش به این کار نشاید.

غرض این است که در سال این ۱۳۵۶ هجری شمسی که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف «گلستان» گذشته و «بوستان» هم آن‌قدر پیش از «گلستان» به نظم درآمده است، شایسته بود که فارسی زیبا، انزلی و پهلوان دو کتاب - که در تاریخ ادبیات ایران بجز نظم کتاب «شاهنامه» و «مثنوی» مولانا جلال‌الدین، هیچ واقعه به آن اهمیت نیست - شادمانی کنند و سرفرازیها نمایند، و الحق آن اندازه که در توانایی ایرانیان بود کوتاهی نکردند و جناب آقای علی اصغر حکمت وزیر معارف نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند و من جمله از اینجانب که خود را ریزه‌خوار خوان نعمت بیدریغ سعدی می‌دانم، یعنی بهترین ساعتهای

عمر خود را در مصاحبت آن یگانه سخنور پر معرفت گذرانیده‌ام، تقاضا کردند که به تهیه نسخه معتبری از «گلستان» دست ببرم و سپس نسبت به «بوستان»، و اگر ممکن شود برای آثار دیگر افصح المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وظیفه دلپذیر را بجان و دل بر عهده گرفتم و نسخه «گلستان» در بهار این سال، به شرحی که در دیباچه آن کتاب نگاشته‌ام، به پادان رسید و از چاپ درآمد.

اینک کتاب «بوستان» را برای ارادتمندان شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی خاطر نشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم تقریباً همان روش تنظیم «گلستان» را بکار برده‌ایم، با این تفاوت که چون «بوستان» مانند «گلستان» در دست و پای همه کس نیفتاده و مقید به قیود شعری بوده است، کمتر دست‌نوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است و باین واسطه مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه بدلها از نسخه‌های مخصوص بر آن اختیار نماییم، نسخه‌های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه‌تر از همه بودند متابعت کردیم، و اختلافات را به قابل ذکر دانستیم در ذیل صفحات آوردیم، و آنچه از ذوق و سلیقه خرید تصرف جایز دانستیم این بود که در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را از ذوق و سلیقه موافقت یافتیم متن قرار دادیم و باقی را نسخه بدل کردیم، جز در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن موارد ذوق خود را حکم نساخته از آن نسخه‌ها کاملاً متابعت نمودیم. سپس در مقابله با نسخه‌های درجه دوم، اگر نکاتی در خور توجه یافتیم با قید اینکه «در نسخه‌های متأخر چنین است» آنها را در حاشیه آوردیم و برای اینکه از هیچ دقت و اهتمامی فروگذار نشده باشد، اختلافات قابل توجه را که در نسخه‌های

چاپی دیده شد نیز در حاشیه قید کردیم، و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه‌های متأخر مشاهده می‌شود و در نسخه‌های کهنه نیست با آنکه قریب به یقین است که الحاقی است احتیاطاً در حاشیه آوردیم که از میان نرود.

تصرف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم در عناوین است چون بسیاری از جاها تنظیم‌کنندگان نسخه‌ها عنوان حکایت قرار دادند در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین قدر که مناسب اندک تغییر می‌کند لازم دانسته‌اند عنوان‌ها درست کنند از قبیل «گفتار در ...» یا «در این معنی ...» یا «وله ایضاً» و امثال آنها. پس چون نه نسخه‌ها درین باب تفقند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوان‌ها کرد، و شاید که اصلاً جز باب‌ها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است، بنابر این گذاشتیم که عناوین باب‌های ده‌گانه را به همان عبارات که شیخ در دیباچه کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم، و در درون باب هر جا که حقیقتاً قصه و داستانی است حکایت عنوان کردیم و هر جا است، نیست و مطلب تغییر می‌کند عنوانی اختیار ننموده بوسیله ستاره مطالب را از یک‌دیگر جدا ساختیم.

در اینجا به مناسبت آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از نسخه‌های کهنه اسم «بوستان» برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را «سعدی‌نامه» می‌نامند چنان که گویی شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و باین جهت نسخه‌کنندگان قدیم آن را «سعدی‌نامه» نامیده‌اند پس از آن اهل ذوق اسم «بوستان» را بقرینه «گلستان» برای این کتاب اختیار کرده‌اند و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده بسیار و از آن جمله است: نسخه متعلق به لردگرینوی که در موزه انگلستان

عکس برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲۰ هجری است و همان است که نسخه «گلستان» را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده با اینکه از اشتباه کتابتی خالی نیست تمام و کمال و بی عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محل اعتنای تام ما بوده است. «کلیات» متعلق به دانشمند محترم آقای دکتر محمدحسین لقمان ادهم (لقمان الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و تقریباً دو ثلث «بوستان» است. این نسخه در رمضان ۱۳۷۱ به خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیات تصریح کرده که از روی نسخه اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هر چند اشتباهات کتابتی آن بیشتر از نسخه لندن است چون قدیمی ترین نسخه ای است که ما بدان دسترسی یافته ایم و کاتب آن یقیناً زمان شیخ اجل را درک کرده است در آن مقدار از «کلیات» که شامل است ارزش و اعتباری بسزا دارد. نسخه کتابخانه هادانگستان که در لندن عکسبرداری شده و تاریخ کتابت آن ۷۲۸ هجریست، «اسواق بوستان» آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و «گلستان» نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده ایم. «کلیات سعدی» متعلق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقاملک که تاریخ کتابتش معلوم نیست ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات می نماید که در حدود نیمه مائه هشتاد نوشته شده و نسخه ای است قدیمی و معتبر. در موقع تنظیم «گلستان» نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمنده ایم که اظهار امتنان از مساعدت نامی ایشان در آن موقع از قلم افتاد، در عوض وظیفه خود می دانیم که از اقدام معارف پرورانه بزرگی که اخیراً نموده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گرانها می باشد برای استفاده عامه وقف کرده اند یاد کرده طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

«کلیات» آقای حاج عبدالحسین بحرانی که بوسیله وزارت معارف به آرامگاه سعدی اهداء کرده‌اند، تاریخ کتابت آن معلوم نیست ولی از قرائن برمی آید که در اواخر ماه هشتم نوشته شده. این نسخه «گلستان» را مطلقاً ندارد و از «بوستان» هم که مورد استفاده و مراجعه بوده چنین برمی آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده‌اند.

«کلمات» آقای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در اینجا لازم است به این نکته اشاره شود که «بوستان» این نسخه صحیح‌تر از «گلستان» بود و بیشتر مورد استفاده واقع گشت.

«کلیات» آقای محمدالدین نصیری که نسبت به آن در مقدمه «گلستان» اظهار نظر شده است این نسخه‌ها که برشمرديم در مائه هشتم نوشته شده و غیر از اینها نسخه‌های دیگر در اختیار ما بود که اختیار و صحت آنها نیز قابل توجه و از آن جمله است «کلیات» خطی که ماده تاریخ کتاب آن «خیر الکلام» است «۹۲۳ هـ. ر.».

«کلیات» خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است. «بوستان» بخط سلطان علی مشهدی کاتب. و این نسخه نیز از کتابخانه آقای حاج حسین آقاملک می باشد.

نسخه گراور شده «بوستان» بخط میرعماد معروف گذشته از این‌ها بیش از ده نسخه خطی و چاپی معتبر چاپ تبریز و طهران و هندوستان در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آنها کوتاهی نشده است.

از مراجعه دقیق باین نسخه‌ها چنین استنباط می شود که در آغاز که شیخ اجل «بوستان» را سروده نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده‌اند و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می نماید که نسخه‌های قدیمی

معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده، با فرض اینکه نسخه دومی «بوستان» پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لردگرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان ادهم نماینده این دو تحریر «بوستان» می‌توانند بود و اگر آنها را اصل و در دو طرف قرار دهیم بیشتر نسخه‌های دیگر با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه‌های «بوستان» دیده می‌شود غالباً از تصرف خرد شیخ باشد این فکر را نیز تولید می‌کند که شاید در «گلستان» نیز چنین واقع شده و بعضی از اختلافات که در نسخه‌های کهنه معتبر آن کتاب دیده می‌شود بدست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه با کمال مسرت اظهار می‌شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه «گلستان» شرح مساعی ایشان را متذکر شده‌ایم با اینجانب دستیار بوده و از تحمل هیچگونه زحمت و اهتمامی در این راه دریغ ننموده و بعلاوه فهرست حکایات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات «بوستان» نیز تهیه نمودند که محض مزید فائده کتاب به آخر آن ملحق ساخته شد.

امتان اینجانب از آقای حبیب یغمایی و هم‌پسین از معارف پرورانی که نسخه‌های گرانبهای خود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به اتمام این کار موفق کردند وظیفه‌ایست که با کمال خرسندی ادا می‌کنیم.

محمد علی فروغی

دیماه ۱۳۱۶